

DOCTORIS IRREFRAGABILIS

ALEXANDRI DE HALES

ORDINIS MINORUM

SUMMA THEOLOGICA

SEU SIC AB ORIGINE DICTA

“SUMMA FRATRIS ALEXANDRI”

IUSSU ET AUCTORITATE

Rmi P. PACIFICI M. PERANTONI

TOTIUS ORDINIS FRATRUM MINORUM

MINISTRI GENERALIS

STUDIO ET CURA PP. COLLEGII S. BONAVENTURAE

AD FIDEM CODICUM EDITA

TOMUS IV.

LIBER TERTIUS.

(TEXTUS)

AD CLARAS AQUAS (QUARACCHI)

PROPE FLORENTIAM

EX TYPOGRAPHIA COLLEGII S. BONAVENTURAE

MCMXLVIII

5. Item, in primo praecepto secundae tabulae ponitur promissio, cum praecipitur de honore patris 'at sis longaevis super terram'. Quaeritur ergo * unde hoc.

6. Item, quaedam praecepta dicuntur indicative, quaedam imperative. Praecepta affirmativa dicuntur imperative; unde in * tertio mandato primae tabulae dicitur 'memento' etc., et * similiter in primo secundae 'honora patrem' etc.4 Negativa autem dicuntur indicative. Quaeritur unde hoc.

7. Item, in aliquibus est prohibitio actus et affectus sive voluntatis, in aliquibus non, dico secundum formam et modum tradendi praecepta. Quaeritur ergo unde hoc.

Solutio: Dicendum quod Decalogus habet comparisonem ad legem fomitis coercendam et reprimendam, et penes istam comparisonem accipitur modus tradendi praecepta Decalogi, sicut dictum est4; a lege enim fomitis pronitas est, ad quam coercendam datur Lex. Haec autem pronitas triplex est ex fomite: una est ex defectu naturae, alia est ex corruptione naturae, tertia est ex consuetudine. Haec enim triplex pronitas ad malum est ex fomite, quia fervor concupiscentiae fomitis provenit vel ex pronitate inflicta, sicut est illa quae est ex defectu naturae; vel ex pronitate contracta, quae scilicet est ex corruptione naturae; vel ex acquisita, quae scilicet est ex consuetudine.

Prima pronitas respicit necessariam: unde ab illa pronitate est appetitus inordinatus necessarii ad multiplicationem naturae et ad sustentationem. Haec autem pronitas facit modum differentem secundum affectum et actum: unde secundum hanc est differens prohibitio affectus et actus, et hoc est quia natura propter defectum suum et miseriam vitae habet compulsionem ad supplendum suum defectum et quoad multiplicationem et sustentationem; et quia mirabilis est appetitus et inclinatio naturae ad ista, ideo pronitas ista facit quod in quibusdam prohibetur affectus et actus.

Pronitas autem contracta ex corruptione naturae respicit praeter necessarium vel superfluum; unde ab ista pronitate est appetitus inordinatus praeter necessarium vel superfluum, et ex hoc est natura prona ad committendum malum et omittendum bonum. Et ideo pronitas ista facit differentem modum in praeceptis secundum istas

differentias: affirmativum, negativum, indicativum, imperativum. Ex illa parte qua est pronitas ad omittendum, est affirmativum; ex illa parte qua est pronitas ad committendum malum, venit negativum: prohibitio enim est contra commissionem. Et hoc patet in mandatis ordinantibus ad Deos et ad proximum: ubi enim est pronitas ad omittendum malum contra Deum per contemptum, occurrit Lex negativa; ubi vero est pronitas ad omittendum bonum, quod ordinat ad Deum, occurrit Lex affirmativa. Similiter est in mandatis ordinantibus ad proximum: ubi est ommissio, est affirmativum; contra commissionem, negativum. Et quia commissio videtur damnabilis, sed non ommissio, populo durae cervicis, sicut erant Iudaei, ideo in mandatis quae sunt contra bonum omittendum ponitur imperativum, ut ostendat quod damnabile est omittere bonum et quod ex debito tenemur ad non omittendum.

Tertia vero pronitas est ex consuetudine vel convictu J, et ex hac pronitate est additio comminationis, rationis, promissionis ad mandati Haec enim pronitas quadruplex erat in Iudaeis.

Erant enim ex consuetudine prona ad errorem et idololatriam, secundum quod habetur Osee 2,8: *Argentum multiplicavi eis et aurum, quae fecerunt Baal*. Item, erant prona ad contemptum Dei, secundum quod habetur Isai. 1,2: *Filias enutrivit et exaltavit, ipsi autem spreverunt me*. Item, erant prona ad oblivionem Dei, secundum quod habetur Deuter. 32,18: *Oblitus est Domini Creatoris sui*. Item, erant prona ad avaritiam: Matth. 15,5 habetur quod ipsi transgressi sunt mandatum Dei de honore patris et matris per avaritiam suam, quia fecerant traditionem ne filii succurrerent parentibus nec eos honorificarent muneribus nec sustentarent, ad quod inducebat eos avaritia; unde dicitur ibi: *Munus quodeumque al ex me* etc. Ad ista ergo quatuor prona erant ex consuetudine vel convictu. In illo mandato, quod est contra errorem, addidit tria, scilicet rationem ad movendum intellectum, comminationem et promissionem ad movendum affectum, sed differenter, quia movetur affectus timore vel amore; comminatio ergo movet ad movendum affectum timore, promissio est ad movendum affectum amore; et quia primum mandatum primae tabulae erat contra errorem, ideo addidit ei illa tria. Secundum vero mandatum, scilicet non

est contra contemptum; contemptus autem Dei per comminationem coercetur, ideo illi fido additur comminatio. Tertium vero mandatum est contra Dei oblivionem; contra vero oblivionem debet homo excitari ratione, et ideo mandato additur ratio; hac de causa dicitur *quasi dicat habes in memoria nec trills hoc oblivioni* etc. Et haec pertinent ad

Deum. Pronitas autem ad avaritiam erat respectu proximi sive contra proximum, et ideo mandatum contra avaritiam est de secunda tabula, scilicet primum 'honora' etc.; contra vero avaritiam tollendam nihil plus valet quam promissio, et ideo illi mandato 'honora patrem' etc. additur promissio.

Per hoc patet solutio omnium obectorum.

QUAESTIO II.

DE SINGULIS PRAECEPTIS DECALOGI.

TITULUS I.

DE PRIMO PRAECEPTO.

Maostquam inquisitum est de Decalogo in generali, restat nunc inquirere in speciali de quolibet praecepto Decalogi. Ut autem planior sit inquisitio, quaerendum est:

Primo, de adoratione Dei;
secundo, de adoratione Christi;
tertio, de adoratione creaturae.

DISTINCTIO 1.

DE ADORATIONE DEI.

Sirca adorationem Dei quaeruntur plura.

Primo, dicatur adoratio Dei;
secundo, quae sit ratio divinae adorationis;
tertio, de unitate et differentia divinae adorationis

MEMBRUM I.

Quid dicatur adoratio Dei.

Primo, cum quaeritur quid dicatur divina adoratio, quaeruntur tria: primo, an dicatur adoratio univoce de latria et idololatria; secundo, an dicatur univoce adoratio quae est latria et duliae; tertio, an dicatur adoratio univoce de latria et idololatria actum interiorem vel exteriorum.

CAPUT 1.

257

AN ADORATIO UNIVOCE DICATUR DE LATRIA ET IDOLOLATRIA.

Ad quod sic: 1. Appetitus beatitudinis, cum dicitur univoce de latria et idololatria, est secundum veritatem directus et cum per

* LRT om. * V om. * S dd. quodam * V om. * FLT om. / SV om. * V om. * SV om. * SV continet. * V
ta licet ea pro i. t. q. s. * V acquirit pro e. s. * V om. * F om. * R compassioem. * L vacat h. s. * R ut pro vel.
* S om. * T omittendam. R om. malum. * T add. bonum. * V victu. * F que. * I L om. * S om. * V om. * R autem
dictionem: CLRT accerant pro accerant. * SV inducunt. * Ita F, alii dicit. * S om. * CFT addit. R additur; T pro pro lte.
CL om. et; T tra pro et

1 Exod. 20, 12.

2 Exod. 20, 8.

3 Exod. 20, 12.

4 Cf. supra, p 431bsq., in *Solutione et ad 8.*

* L et Deo; T contra vero oblivionem Deo. * T om. C. h. o. * F om. * c. p. * It SV, alii om. * V
nin. * S ordinatione, quod V corr. * S add. vero. * L quid. * S om. tertio. * adorationis. * F onitico. * T tra
* r iactu.

errorem est indirectus, non dicitur aequivoce, sed univoce, ne ipsa beatitudo, cum appetitur secundum veritatem et secundum errorem; ergo similiter cultus Deo exhibendus, cum exhibetur secundum veritatem ab anima fidei et cum exhibetur secundum errorem ab idololatra; non erit cultus aequivoce dictus c, sed univoce; igitur adoratio univoce dicitur de latria et idololatria. — *Maiores patet, quia, cum appetitur beatitudo secundum veritatem, ita quod appetitus directus est ubi est beatitudo, et cum appetitur per appetitum indirectum per errorem, ubi beatitudo non est, sicut appetunt eam errantes, qui quaerunt beatitudinem in divitiis temporalibus d, deliciis et honoribus, eadem est ratio utrobique, scilicet ratio summi boni, quae movet utrumque appetitum: uterque enim summu bonum considerat et summu bonum movet utrumque.* Ergo similiter, cum sit eadem ratio cultus et adorationis in fidei et in idololatra, scilicet ratio divini numinis.

2. *Item, ponatur quod aliquis intendat emere argentum et emat stannum, alter intendat emere argentum et emat argentum, non est aequivoca intentio in utroque, licet unus fallatur, alter non: materia enim non diversificat intentionem, sed finis, et ita, cum idem sit finis istorum, quia intendunt emere argentum, patet quod unica est eorum intentio. Ergo similiter in latria et idololatria, cum in utraque intendat anima adorare numen Dei sive divinum, licet unus adoret numen divinum, alter non, quia fallitur, nec illud quod adoratur, divinum est.*

3. *item, omnis cultus Deo debitus est latria; sed cultus idololatriae est cultus Deo debitus; ergo idololatria est latria; ergo adoratio univoce. — Maior plana est. Minor etiam patet, quia nihil aliud est idololatria nisi cultus Deo debitus datus idolo.*

Ad oppositum sic: a. Hoc nomen "Deus" dicitur nuncupative et essentialiter. Essentialiter dicitur de vero Deo, sed nuncupative solum dicitur de idolo. Si ergo non dicatur univoce sic et sic, sed aequivoce, ergo similiter "divinum", dictum de idolo et de vero Deo, non est univocum, sed aequivocum. Sed "divinum" consideratum utrobique est ratio adorationis; ergo ratio adorationis latriae et idololatriae aequivoca est, et ita aequivoce dicitur adoratio de latria et idololatria.

b. *Item, Rom. 1,25: Qui commutaverunt tatem Dei in mendacium, Glossa 1: «Veritas Dei est gloria Dei. Veritatem a Dei tenere est unum Deum colere; veritatem in mendacium convertere est creaturae servire pro Creatore. Vera enim religio in unius constat veri Dei servitio; ipsa namque veritas unus est Deus: ipsa enim veritas c est naturaliter una vera divinitas, et ita non possunt duo veri d dii veraciter dici, sicut ipsa una veritas non potest naturaliter dividi. Verum itaque Deum colere veroque Deo servire non est utique veritatem Dei in mendacium commutare r».* Si ergo idololatria creaturae servit pro Creatore, commutat veritatem in mendacium; latria vero veritatem tenet; non ergo se habet univoce adoratio respectu latriae et idololatriae.

Solutio: Dicendum quod non dicitur univoce nec etiam per analogiam adoratio de latria et idololatria, sed aequivoce, quia ratio ipsa movens in utraque adoratione aequivoca est, scilicet numen divinum secundum veritatem et secundum aestimationem. Unus enim adoratur numen divinum secundum veritatem, alter numen divinum secundum aestimationem; haec autem non univocantur, et ideo ratio adorationis utrobique aequivoca est

[Ad oblecta]: 1. Ad primam rationem inconfuturam scilicet quod "appetitus beatitudinis, cum appetitur secundum veritatem et cum appetitur secundum errorem, non est aequivocus", dicendum quod appetitus beatitudinis est duplex, quia potest esse appetitus voluntatis naturalis, et tunc est sub ratione communi ipsius beatitudinis, secundum quod dicimus quod "beatitudo

est status omnium bonorum congregatione perfectus 2», et sic non aequivocatur appetitus, secundum istum nunquam accidit error. Est alius appetitus, qui sequitur electionem, quae quidem est a ratione, et iste respicit rationem propriam. Circa istum accidit error et rectitudo. Iste enim appetitus est in aliquo determinato, et cum ponit beatitudinem ubi est, et appetitum, tunc rectus est; cum vero ponit eam ubi non est, scilicet in divitiis vel deliciis etc., tunc errat; et iste appetitus est aequivocus, quia ratio propria, qua appetitur bonum ubi est et ubi non est, est ratio aequivoca. Sic dico ex parte ista quod appetitus naturalis est in venerantiam et adorationem divinam. Iste appetitus accipit "divinum" generali ratione, non ponendo hic vel ibi; et iste appetitus univocus est, et non est

• F inductus. • F idololatria. • FLT om. 4 V repet. • L add. appetitus. • T om. • F om. appetitum ...
 • FLR aequivoce. • R dicitur. • L actus; V add. mg. utriusque. 1 S add. est; T om. e. a. u. • S (corr.) omm.
 • V veritas. • L vero. • Codd. natura. • R add. det. vel. • FS unum. • L com. itere. • Ita SV, alit add. adovt
 • R add. dicendum. • S (corr.) appetitus, T om. • V om. 1 V add. ommum. • R add. in; S om. scilicet; T errat. V errat; pro om
 • LT reverentiam. • V sed.

• Lombardi, in h. l. (PL 191, 1332).

• 2 Booth., De consol. philos., III, pr. 2 (PL 63, 724).

loloUlriae molus, sed voluntatis naturalis. Sed jppdit electionis, qui movetur in venerandam (l adorationem divinam in ratione propria, iste put ponendo divinum ubi non est, quia ponit jininum extra - suam propriam rationem, et propio hoc acceptio ' divini ' aequivoca b est.

2. Ad secundum dicendum quod, si adodicit motum secundum inclinationem naturae sive * appetitum naturae, dico quod univocus est semper motus et idem, immo iste semptr' est rectus nec circa ipsum accidit error. Sed si dicit motum/ adorationis in re determinata, tunc est motus ille secundum appetitum rationis declivum, et iste motus non est univocus nec idem est quia respicit rationem propriam, quae differens est, cumh ponitur divinum vel summum 3bi est et ubi non est: alia est enim ratio * divini' in Deo, ubi est, et' in creatura, ubi non «t, quia ibi ponitur * extra propriam rationem.

3. Ad aliud dicendum quod in illo argumento est fallacia accidentis: fit enim ibi distributio pro' singularibus, sed non assumit pro eisdem numero, sed pro similibus. Unde idololatria dicitur cultus Deo debitus, quia ibi fit genuflexio etc., quae sunt similia iis quae" sunt in cultu divino latriae, et sic dicitur idololatria cultus Deo debitus per similitudinem, quia scilicet est similis cultui qui Ded exhibetur, et sic non pro eodem cultu assumit, sed pro simili. Nam non potest esse idem numero, sicut patet ex Glossa' Rom. 1,25, super illud: Qui commutaverunt " in mendacium veritatem Dei: « Non possunt duo veri dii veraciter dici, sicut ipsa una veritas non potest naturaliter dividi ». Unde: illa adoratio, qua adoratur Deus, nunquam dicitur univoce de aliqua re alia et maxime de idolo, ubi veritas in mendacium commutatur, quando adoratur ut Deusp.

CAPUT 11.

288

UTRUM ADORATIO UNIVOCE DICATUR DE LATRIA ET DULIA.

Secundo quaeritur utrum adoratio univoce dicitur de latria et dulia.

Ad quod sic: 1. Latria dicitur cultus soli Deo trino et uni debitus, dulia vero dicitur cultus vel reverentia debita rationali creaturae superiores ordinem tenenti, sicut est praelatus et dominus et magister et huiusmodi. Sed eadem est adoratio, qua adoratur Deus et creatura superiores ordinem tenens, ut praelatus et huiusmodi; ergo adoratio univoce dicitur de latria et dulia. — Minor patet per simile. Videmus enim quod eadem est dilectio vel amor quo diligitur Deus et proximus. Istud patet, quia dicendo ' diligitur Deus, diligitur proximus 'r, idem est obiectum et idem finis: diligere enim proximum est velle ei bonum summum; ergo similiter adoratio eadem, quia adoratur Deus in proximo, in quantum est' imago eius et similitudo: unde adoramus praelatos propter conformitatem ad Deum in potestate, doctores propter conformitatem in scientia vel sapientia, viros sanctos propter conformitatem in bonitate. De primo habetur, Exod.

22,28: *Diis non detrahes*; et dictum est a Domino ad Moysen, Exod. 7,1: *Posuite deum Pharaonis*; de secundo, in Ioan. 10,35: *Si illos deos dixit, ad quos sermo Dei factus est*; de tertio habetur in Psalmo 3: *Ego dixi: dii estis*. Ergo adoratur proximus ratione conformitatis et participationis alicuius divini; ergo sicut eadem est dilectio et univoca, ita eadem adoratio Dei et proximi; ergo univoce dicitur adoratio de Deo et de proximo.

Ad oppositum: a. Adoratio debita Deo singularis est et ei soli debita, et haec dicitur latria. Ergo sicut non est dicere de iis quae singulariter de Deo dicuntur quod per analogiam conveniant creaturae, nec etiam multo magis per univocationem, non erit similiter dicere quod adoratio dicatur univoce nec etiam analogice de latria, quae ad Deum pertinet, et de dulia, quae pertinet ad proximum.

Solutio: Super illud Matth. 4,10: *Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies*, dicit Glossa 4: « Graece Jaiprioç, latine servitus. Servitus autem illa, quaer communis est Deo et homini et cuicumque, graece ðocã™ dicitur; illa vero

* Voo. * T equivocum. * T cum oratio pro s. a. * F sicut. * F om. t. s. T per pro drtu. * T aoiw. * V oa. * Crt. * S om. * T proponitur: V om. propriam: T om. ubi. * L tn: V sumit pro assumit. » CLRT eus: T rfecti pro roiro. * Lo. * S add. s. r R dominus: T om. ut. * S tenentes. * S om. istud... proximus: F oa. Deus: FT oa est. * F «a. * C add. ista. » L om. » L om.

■ Lombardi, in h. l. (PL 191, 1332).

2 Cf. Augustin., *De civit. Dei*, X, c. 1, n. 2sq. (PL 41, mjq.).

3 Psalm. 81, 6.

4 *Ordin.*, in h. l. (PL 114, 86); et Augustin., Quocst. in *Heplat.*, I, q. 61 (PL 34, 561).

quae soli Deo debetur, latria ». Et sumit Glossa illa - dulia[m] extenso nomine duliae, secundum scilicet quod accipitur pro servitute. Dulia vero in propria ratione est reverentia facta superiori creaturae, secundum quod dicit Glossa super illud Psalmi2: Adorate scabellum pedum eius, quoniam sanctum est, et dicit: «Non illa, dico, adoratione quae latria est, quae soli Creatori debetur, sed illa quae dulia dignior est». Dulia enim adoratio est quae etiam creaturae exhibetur, quae duas habet species: unam, quae omnibus indifferenter; alteram, quae soli humanitati Christi exhibetur. Proprie ergo sumpto vocabulo, latria est servitus quae soli Deo debetur; dulia vero dicitur servitus et reverentia quae ratione alicuius doni et dignitatis excellentis debetur rationali creaturae, propter quod etiam debetur ei adoratio. Dicendum ergo quod nec/ univoce nec aequivoce dicitur adoratio latriae et duliae proprie sumptae, sed analogice, hoc est/ per prius et posterius. Unde propter hoc dicit Glossa illa quod Λάτρη# sive δουλεία extenso nomine est communis servitus exhibita cuicumque; non dicit univoca vel eadem, sed communis, scilicet per analogiam, hoc est per prius et posterius. Haec autem est ratio Adoratio est veneratio vel reverentia exhibita ratione dignitatis superioris et excellentis, et hoc per prius et posterius convenit duliae et latriae. Summa enim excellentia dignitatis est in Deo, et ratione illius debetur adoratio latriae ipsi Deo; excellentia autem dignitatis m, quae est in creatura rationali, non est summa, immo ab illa divina et sub illa et ad illam, et ratione istius dignitatis debetur creaturae adoratio duliae. Ex hoc enim quod summum est in Creatore, debet ei creatura summe, et ratione istius summi in Creatore debet adorationem latriae; ratione vero dignitatis datae a Deo creaturae debetur ei dulia, non

dignitatis quae summa sit, sed quae sub illa ratione cuius adoratur Deus.

[Ad oblecta]: I. Ad rationem in contrarium dicendum quod Deus est A et fi, principium y finis, sicut habetur Apoc. 1,8. Adoratio ergo respicit Deum in quantum est principium superius, et excellens: unde adoratio est motus in principium, amor vero est motus in ipsum sicut in finem. Ratio autem finis non mutatur, cum dicitur quod diligitur Deus et quod diligitur proximus, scilicet diligere summum bonum ipsum proximo. Similiter nec debitum mutatur, immo ydem ratione debeo dilectionem Deo et proximo, quia in se ipso et in sua imagine debeo diligere summum bonum. Sed, cum b adoratio sit motus in principium e, variatur ratio principii, quae adoratur Deus et proximus, et similiter ratio debiti, quia Deus est principium ad esse et conservationem esse ipsius creaturae; rationalis vero creatura est principium ratione doni excellentis ad bene esse alterius d, sicut subditi, ratione cuius potest ipsum ducere in superiora, sicut praelatus per potestatem, doctor ratione sapientiae per cognitionem, sanctus vir per exemplum possunt alios ducere in superiora. Ratio ergo debiti similiter est differens, quia ratio debiti quo debeo Deo est ratio qua debeo ipsi principio ad esse et ad conservationem ad esse et ad omnia reliqua; ratio debiti quo debeo reverentiam proximo, est ratio qua debeo principio ad bene esse. Dignitas enim divini esse per potentiam, et per participationem A convenit praelatis, dignitas sapientiae doctoribus, dignitas vero bonitatis sanctis, ratione quarum dignitatum sunt principium ad bene esse aliorum et ratione quarum debetur eis honor et reverentia. Et sic non est univoca ratio debiti nec etiam aequivoca, sed analogica, scilicet per prius et posterius variata, et ideo debet variari ipsa adoratio et radix ad utramque.

UTRUM ADORATIO DICAT ACTUM EXTERIOREM VEL INTERIOREM.

Tertio quaeritur utrum adoratio dicat actum ad aliud adorare. Potest quis invitus adorare, vel ad exteriorem vel interiorem.

Ad quod sic: 1. Exod. 20,5; Non adorabis idolo toto iis affectu et studio mancipari. Utrum ea neque coles, Glossa3: «Aliud est colere, id est que ergo resecat», ut nec affectu colas nec

* SV Item. - T om. - CF tatum. LRT solum. * L est. - F om. rationali... debetur. r L om., CFRT non. - F om. s. i. - F om. - F om. e. p. - T om. t. r. - L add. et. " S dignitatum " F om. - T ci illa pro e. a. l. e. - r V add. ut T om. creaturae. - L om. - R sicut pro s. e. - T principio. - d T ulterius. - T exemplar; V om. p. e. - T om. - C debita. - LTO. - p. p.; CR om. est; FV om. per. - V om. - S om. - S add. est. - V quod. - F om. e. v. e.; T rlo pro i. - Its FT, all ressecus.

1 Lombardi, in h. I. (PL 191, 895).
2 Psalm. 98, 5.

3 Ordini, in h. I. (PL 113, 252).
4 I Cor. 8, 4.

adorare ». Ex iis patet quod adoratio ° con- in actu exteriori vel effectu b, colere vero in actu exteriori vel effectu b, colere vero ° exterior, colere vero ° interior.

Item, Apoc. 5,14: Ceciderunt in facies suas et adoraverunt. Ergo adoratio est in signo exteriori ergo dicit actum exteriorem. Item, Apoc. 5,14: Ceciderunt in facies suas et adoraverunt. Ergo adoratio est in signo exteriori ergo dicit actum exteriorem. Item, Apoc. 5,14: Ceciderunt in facies suas et adoraverunt. Ergo adoratio est in signo exteriori ergo dicit actum exteriorem.

Item, Psalmus2: Adorate Dominum in atrio domus eius in spiritu et veritate; et dicit Glossa: «id est in dilatato et sanctificato templo, non in monte hoc, sed in intimo cordis templo ». Ergo adoratio dicit actum interiorum.

Item, Rabanus, Super Genesim4: « Adorare Deum, qui solus est adorandus, tota mentis intentione tendere ». Ergo adoratio est actus mentis in interiori.

Solutio: Dicendum quod ista distinguuntur modo, quia adorare proprie respicit intentionem, colere affectum, servitus corpus, quia

servire est ex illa parte ex qua est servilis actus: hoc autem est ex parte corporis. Venerari autem Deum secundum affectum potest esse dupliciter: vel interius, et sic colere dicit affectum interius; vel exterius, et sic colere dicit affectum in effectu sive in signo. Similiter adoratio respicit intentionem, sicut dicit praedicta auctoritas Rabani, Super Genesim: « Adorare est ad Deum, qui solus est adorandus, tota mentis intentione tendere », et sic adoratio respicit intentionem. Sed hoc potest esse dupliciter: vel seorsum quod est interius in corde adoratio in spiritu et veritate, et sic dicunt auctoritates quod adoratio est interius; vel secundum quod adoratio est exterius in signo et significatione intentionis, et sic est exterior actus, quando scilicet rationalis creaturam totam se donat Deo ut suo principio et causae. Servire autem respicit opus exterius vel corpus; tamen servitus aliquando appellatur mancipatio rationalis creaturae sive colendo sive adorando in affectu et intentione, et sic est in intentione et affectu, et sic dicit actum interiorum; secundum autem quod est expressus motus venerationis in corpore, sic est in actu exteriori. — Et per hoc patet intentio rationum ad utramque partem.

MEMBRUM II.

Secundum quam rationem Deo debetur adoratio.

postea quaeritur secundum quam rationem Deo debetur adoratio, an scilicet ratione potestatis vel veritatis vel bonitatis.

Ad quod sic: I. Quaeritur an, circumscripta bonitate et veritate, debetur Deo adoratio ratione potestatis.

Et ostenditur quod non: 1. Quia potestas de generat in abusum nisi secum habeat bonitatem coniunctam; sed tali non debetur reverentia nec adoratio; ergo, circumscripta bonitate, non debetur potestati adoratio.

2. Item, non est simpliciter reverenda potestas nisi secum habeat veritatem, quia tunc praeceptum est et indirecta in suas operationes; ergo non potest adorari potestas sine istis; ergo debetur

Deo adoratio non ratione potestatis solum, sed etiam ratione istorum trium, bonitas, veritas, potestas.

II. Similiter quaeritur utrum sola bonitas sit causa adorationis.

Et videtur: 1. Circumscripta enim potestate et veritate, debetur bonitati reverentia de se, non e converso. Ergo primo et per se debetur reverentia bonitati; ergo ipsa bonitas sola primo et per se est causa adorationis et venerationis divinae.

2. Item, Augustinus, X De civitate Dei • Cum mandatur de diligendo proximo, quid aliud mandatur nisi ut eir quantum potest commendat diligendum Deum? Haec vera religio, haec vera

1 T Mif. - V affectu. - V add. mg. actus. - R add. - L om. in. - F add. Glossa. - T illa. - F itas pro e. e. - Los. - L om. - F om. - T oratio; F om. secundum... est. - C om. - T servitus. - F secundum effectum et intus in F i. d. t. i. C om. est. - F utiam. - L vel. - V om. - L om. - V add. mR. aduc. - C oe. - L add. t. - M et t. om. sequens hanc.

1 Ordin., in h. I. (PL 114, 374).

2 Palm. 28, 2.

3 Glossa Lombardi, in h. I. (PL 191, 285).

4 De hoc textu, qui, prout lacet, ap. Rabanum non occurrit, cf. S. Bonav., III Sent., p. 216, nota 5.

5 Ioan. 4, 23.

6 Cap. 3, η. 2 (PL 41, 281).

pictas est, haec tantum Deo debita servitus». Ex quo obicitur: Si tantum vera et debita est servitus qua mandatur diligendus Deus, sed huius ratio est bonitas; ergo ipsa bonitas est ratio et causa adorationis Dei.

Ad oppositum: Ostenditur primo quod solum ratione potestatis, Sic a. Circumscriptis aliis et remanente potestate, Deo debetur adoratio, quia patria est servitus; ergo adoratio patriae est in intentione servitutis; sed servitus semper dicitur respectu dominii; dominium autem dicitur ratione potestatis: unde Boethius, in libro *De Trinitate*, dicit quod dominium in Deo nihil aliud est quam potestas coercendi subditos; ergo ratione potestatis primo et per se Deo debetur adoratio; circumscriptis ergo aliis, ipsa potestas adhuc est ratio adorationis.

b. Item, in Deo est potestas, veritas et bonitas; sicut autem fides est ipsius veritatis, sic amor est ipsius bonitatis; ergo similiter honor vel adoratio erit ipsius potestatis.

e. Item, adoratio debetur ratione dignitatis excellentis; unde nunquam superiora adorant inferiora, sed e converso, et hoc est quia superiora habent dignitatem excellentem respectu inferiorum et non e converso. Sed bonitas de suo intellectu et ratione non dat intelligere aliquam excellentiam dignitatis, similiter nec veritas, sed sola potestas, quae semper intelligitur respectu alicuius subiecti; ergo adoratio proprie et per se debetur Deo ratione potestatis, et ita, circumscriptis aliis, adhuc potestas est ratio adorationis.

d. Similiter obicitur contra primum, scilicet quia ratione solius bonitatis non debetur Deo adoratio. Et hoc patet per hoc quod dicit Psalmus2: *Omnis terra adoret te etc.*, Glossa3: « Fide^a ». Sed fides non adoratur nisi conceptione veritatis; ergo non ratione bonitatis solum debetur Deo adoratio, immo etiam ratione veritatis.

III. Similiter quaeritur utrum ratione maiestatis in iis tribus comprehensae, quae sunt potestas, veritas, bonitas, debetur Deo adoratio.

Ad quod sic: a. Psalmus4: *Adorate Dominum in atriis sanctis eius*, Glossa5: « De iis atriis venitur in atrium, ubi maiestas adoratur ». Ex hoc obicitur: Cum intelligitur bonitas, nisi intelligatur in excellentia, non debetur adoratio ei nec similiter veritati nec similiter potestati; et

similiter, nisi intelligatur excellentia in sursum, non debetur adoratio, quae uni soli debetur, quae dicitur adoratio patriae. Si ergo in maiestate intelligitur excellentia in summo, quia dicitur maiestas a maiori et summo statu, ergo ipsa maiestas in illis tribus comprehensa, ratio est adorationis Deo debitae.

b. Item, Deo debetur adoratio, gratiarum actio et laus, et hoc totum ex debito causali: bonitas enim de sua ratione diffusiva est sui et diffundit dona sua in creaturis; creatura autem, ex hoc quod accepit a Deo, efficitur debitor, et hoc debetum gratitudinis; hoc autem est gratiarum actio; ergo gratiarum actio debetur Deo ratione bonitatis.

c. Item, creatura rationalis accipit notitiam a Deo; a veritate autem emanat omnis notitia, quia veritas est sui ipsius declarativa, ut dicit Hilarius6; ex hac autem notitia debet ipsa creatura rationalis laudare et magnificare divinam notitiam vel veritatem sive sapientiam; ergo tenetur ad laudem divinam ratione ipsius veritatis. Cum ergo respiciat maiestas maiorem statum, adoratio autem est dignitatis superioris, ergo adoratio est respectu vel ratione divinae maiestatis.

Solutio: Dicendum quod patria vel servitus uno modo dicitur vel accipitur pro illis quae exhibentur in cultu, sicut sunt thurificationes, oblationes, genuflexiones et huiusmodi. Alio modo pro illis per quae est exhibitio, et huiusmodi sunt virtutes, sicut fides? quae protestatur verum, et per hoc exhibet adoretorem, caritas autem diligit ut optimum. Tertio modo dicitur adoratio motus qui est ipsius virtutis, quam dicunt patriam, ad exhibendum Deo servitium debitum. Sic ergo est adoratio istius virtutis, scilicet patriae, per imperium; aliarum vero virtutum per executionem vel exhibitionem quae sunt fides, spes etc.; illorum actuum, qui sunt thurificatio et huiusmodi, materialiter; ipsius vero caritatis per informationem, quia caritas informat omnes alias virtutes et omnia opera. Dicendum ergo simpliciter quod adoratio est ratione maiestatis, quia maiestas dicitur respectu maioris et superioris status, quod semper respicit adoratio. Et sicut ratio maiestatis plus se tenet ex parte potestatis quam veritatis vel bonitatis, sic magis ratione potestatis debetur Deo adoratio quam veritatis vel bonitatis, cum ratione maiestatis debetur servitus illa.

* CS huiusmodi. * V ist. . L om. * T om. e. r. . S om. / R om. > R om. * V add. mg. eterna. * LT add. «m
* T om. », n. i. * L om., R om. t. g. a. " S om. " S add. autem. * F (corr.) quarum pro p. q. » R om. * V propt
F. it. . F om. q. c. i.

> Cap. 4 (PL 64, 1254).

2 Psalm. 65, 4.

3 Interlin., in h. l., ap. Lyran.

4 Psalm. 95, 8.

5 Lombardi, in h. l. (PL 191, 882).

6 Cf. *De Trinit.*, VII, n. 4 (PL 10, 202).

oblecta): I. 1-2. Ad illud quod obicitur bonitati Unde fide aliquando adoratur, licet per intuitum in ipsam veritatem ex-
 L. quod circumscripta bonitate, potestas dege- licet per intuitum in ipsam veritatem ex-
 ^ (t. te., dicendum quod potestas, cui debetur Deo cultu imiliter et carit. ta@en' carit-
 ^tio. cst potestas in summo; potestas autem i magi movet ad adorationem, quia movet nra
 4 degenerat de, ici' a potestate in summo, et l informans, et hoc est quia movet ad boam:
 C ter hoc de hac potestate non procedit bene l bonum enim est oblectum caritati. Uade sicut
 Unde potestas, quae" comprehendit in se ratio boni informat et movet' per uriorma^&em
 adorationis, non est degenerans aliquo omnem appetitum, quia non appetitur verum fm
 do % ide0 habet 'n se rationem adorationis, quia bonum, similiter arduum et glosnm ap-
 jic est potestas divina. l petitur quia bonum, sic caritas moret at adti-
 (*) illud quod obicitur quod fide adora- bitionem adorationi per farioraatioeoa tames
 dicendum quod " quaelibet virtus in actu , quaelibet habet suam propriam rationem; ipsa
 habet movere alias et excitare, et hoc est vero latria movet sicut imperans, quae respres-
 tet connexionem ipsarum ad invicem. Unde ipsam maiestatem proprie, quia respicit maiorem
 "ix excitat alias ad reverentiam ipsius veritatis, statum.
 ..c vero alias movet et excitat ad amorem : Patet per hoc notifikatio eorum quae t&xcxsstar.

MEMBRUM III

De unitate et differentia adorationis.

Insequenter quaerendum est de unitate et differentia adorationis. | Primo ergo quaeritur de unitate; secundo, quaeritur de differentia.

CAPUT I.

291

DE UNITATE ADORATIONIS.

A quantum ad primum quaeritur I. utrum sit una | Q adoratio trium personarum Trinitatis, qua scilicet adoratur Pater et Filius et Spiritus Sanctus, in alia' et alia.

Ad quod sic obicitur: 1. Adoratio est trium personarum; sed secundum Trinitatem A personarum tria praecepta distinguuntur ordinantia ad Deum: primum pertinet ad Patrem, secundum ad Filium, tertium ad Spiritum Sanctum, sicut superius dictum est. Cum ergo illa tria * praecepta pertineant ad honorem et reverentiam Trinitatis, sicut vult Augustinus², et sunt tria, ergo tres adorationes.

2. Item, alius est honor et alia ratio debiti in quolibet praecepto ordinante ad Deum; ergo alia et alia adoratio.

i Item, in Patre est dignitas qua est Pater, quae soli Patri convenit; in Filio est dignitas qua est Filius, quae soli Filio convenit; et similiter est in Spiritu Sancto. Triplex ergo est dignitas personalis; sed adoratio debetur Trinitati

vel Deo ratione dignitatis excellentis; ergo triplex debetur adoratio Trinitati, non una, ut in una adoretur Pater ratione dignitatis qua es Pater, in alia Filiius ratione dignitatis qua es Filius, in tertia Spiritus Sanctus rabone dignitatis qua est Spiritus Sanctus.

Ad oppositum : a. Adorare respicit ũnd q>od est commune tribus personis; ergo noa es aha et alia adoratio trium personarum. — Maior patet, quia adoratio respidit maiesutea. cuae eadem est et communis tribus personis et roe alia et alia; ergo nec erit differens aderat», cum ratione illius debeat.

b. Item, amor et adoratio debetur Trinitati; sed amor debetur ratione bonitatis., et ■, quia oa est bonitas in tribus personis et noa alia et alia ideo uno amore amamus bonitatem fc ilhs; adoratio autem debetur Trinitati ratione Maes&itis; cum ergo similiter eadem sit maestas in tribus personis, quae est ratio adorationis, ergo un- est debitum adorationis, et ita una adoratione* adorantur tres personae.

pL. 0. Tom. LRTcuni. < C orationem . S om. n. m. / F em. * C * FLRT trte * F tete
 ~ S om. - V om. « F om n. rt. - F ideo una pro t. g a.

i Cf. supra, pag. 424, sub n. 2.

| 2 QWs/. in HcptaL, 11, q. 71 (PL 34, 621).

c. Si dicatur quod Patri debetur adoratio ratione generationis, quae active est in Patre, quia Pater est generans, in Filio autem est generatio passive, quia Filius dicitur genitus, et ratione huius debetur ei adoratio, et ideo non est eadem adoratio sicut nec eadem generatio vel eodem modo - contra: Pater potest generare Filium et Filius potest generari a Patre; aut ergo eadem potentia aut alia. Sic eadem, sed adoratio sequitur potentiam, quia ratione potentiae debetur Deo adoratio; si ergo eadem est potestas essentialis generationis activae et passivae, licet differant secundum rationem intelligendi vel modum, ergo et eadem adoratio debita Patri et Filio et pari ratione Spiritui Sancto, qui procedit ab iis. Si dicatur quod sit alia et alia huiusmodi potentia, ergo poneretur iam in Deo diversitas potentialium, quod est inconveniens, quia ex hoc sequeretur diversitas essentialium.

d. Item, quidquid convenit Deo secundum causalitatem respectu creaturae, convenit toti Trinitati, et sicut indivisa sunt opera Trinitatis, sic indivisa causalitas, sic etiam unum et indivisum est illud quod debetur ratione causalitatis. Si ergo creatura, eo quod creatura, debet Dominum adorare, venerari et amare bonitatem divinam, ergo ex parte causalitatis est debitum adorationis; ergo adoratio convenit Deo ratione secundum causalitatem respectu creaturae. Si ergo haec causalitas eadem, ergo est una et eadem adoratio.

e. Item, Hilarius, in libro *De Trinitate*: « Honor geniti est in A honore gignentis et e converso », quia demus quod non sit Filius in Trinitate, iam non est generans; ergo relata sunt generans, genitum et procedens pari ratione. Sicut ergo circumcedunt se relativa et unum in alio intelligitur nec unum ab alio per intellectum potest separari, similiter non erit separare honorem sequentem ad proprietatem qua Pater ut Pater et ad proprietatem qua Filius ut Filius adoratur, immo unum in alio intelligitur; ergo una est semper adoratio, sive comprehendat intellectus essentialis sive personam, et maxime secundum quod una est ab alia, quia sic se habent secundum relationem.

Solutio: Dicendum quod simpliciter una est adoratio trium personarum in Trinitate, qua adoratur Pater, Filius et Spiritus Sanctus, sicut una est maiestas. Unde Gen. 18,3 habetur quod

Abraham « tres vidit et unum adoravit ». Unde, licet sit discretio adoratio et numerus trium personarum, eadem tamen una adoratio, quia una est maiestas, aequalitas in tribus. Et ideo dicitur in Ioan. 5,7 quod qui non honorificat Filium, non honorificet Patrem, qui misit illum, per hoc ostendens quod honor Patris est ex honore Filii et e converso. Et licet sit ibi discretio a proprietatibus, tamen illae proprietates invicem sunt et ad invicem relatae. Unde dicit Dominus in Evangelio, Ioan. 14, Philippe, qui videt me, videt et Patrem meum. Ideo qui intelligit Filium ut Filium necessest quod intelligat Patrem. Et sic respiciendo discretionem trium personarum, unus et idem honor et eadem adoratio debetur toti Trinitati; similiter respiciendo essentialiam, unus et idem honor numero debetur ei et eadem adoratio.

[Ad oblecta]: 1. Ad illud quod primo obicitur quod si eadem est adoratio, unde ergo distinguuntur tria praecepta ordinantia ad Deum quae sunt de adoratione? dicendum quod illa distinctio praeceptorum non est ratione distinctionis Trinitatis nec adorationis eiusdem, sed ratione distinctionis debitorum, quae imprimuntur rationali creaturae ex ratione causalitatis, quia scilicet a Deo creata est. Pendet enim a Deo sicut a suo principio et pendet ab eo sicut a suo conservante, item pendet ad eum sicut ad suum finem. Unde triplex est dependentia ex parte creaturae quae dependet, non ex parte eius a quo dependet, immo una causa est, et secundum hoc est distinctio praeceptorum et non est alia et alia adoratio in illis praeceptis, sed eadem ibi praecipitur, tamen debitum triplicis adorationis ibi ostenditur. — Aliter potest dici, ut dicatur quod in primo praecepto praecipitur adoratio, in secundo laus, in tertio gratiarum actio, quia potestati debetur adoratio, ad quod pertinet primum praeceptum; veritati autem, quae facit notitiam, debetur laus; secundum autem mandatum pertinet ad veritatem, et ideo dicitur: *Non assumes nomen Dei tui in vanum*, quasi dicat 'sed assumes debite ad laudem'; ipsi autem bonitati, ad quam pertinet tertium mandatum, debetur gratiarum actio, quia bonitas ipsa diffundit se et dona sua.

2. Et quod obicitur haec sunt alia praecepta, ergo alia adoratio, dicendum quod adoratio respicit ipsam divinam causam sive principium, quae non numeratur, et ideo una est,

tres vidit et unum adoravit. Unde, licet sit discretio adoratio et numerus trium personarum, eadem tamen una adoratio, quia una est maiestas, aequalitas in tribus. Et ideo dicitur in Ioan. 5,7 quod qui non honorificat Filium, non honorificet Patrem, qui misit illum, per hoc ostendens quod honor Patris est ex honore Filii et e converso. Et licet sit ibi discretio a proprietatibus, tamen illae proprietates invicem sunt et ad invicem relatae. Unde dicit Dominus in Evangelio, Ioan. 14, Philippe, qui videt me, videt et Patrem meum. Ideo qui intelligit Filium ut Filium necessest quod intelligat Patrem. Et sic respiciendo discretionem trium personarum, unus et idem honor et eadem adoratio debetur toti Trinitati; similiter respiciendo essentialiam, unus et idem honor numero debetur ei et eadem adoratio.

Il. Iuxta hoc nota de opinione quorumdam, qui dixerunt quod in primo praecepto praecipitur latria, in secundo perseverantia latriae, in tertio perfectio latriae, et secundum hoc distincta tria praecepta ordinantia ad Deum, quia peuter. 5,6 dicit Glossa 2 de primo praecepto ad idololatriam prohibet; ergo per oppositum Recipit latriam. Similiter in secundo, cum dicit 'Ut assumes nomen Dei tui in vanum', praecipit perseverantiam latriae, quia qui recedit a nomen Dei in vanum. In tertio indat determinatur hora sive dies adorationis et vacationis Deo; ergo praecipitur ibi perfectio latriae. Et dicit etiam Glossa 3: « Omnia sancte faciendo, a strepitu vitiorum cessando »; ecce

luxta hoc etiam quaeritur: cum prohibeat in primo mandato ne fiant similitudines in caelo et in terra nec in aqua,

prohibet fieri similitudines in aere et igne, cum aer et ignis corora sint et corora in eis sint et possint figurari ibi similitudini.

[Solutio]: 1. Sed dicendum quod non est differentia in illis praeceptis per perseverantiam et perfectionem latriae, quia praeceptum respicit actum sive debitum actus, perseverantia autem et perfectio non dicunt actum, sed statum actus, et ideo penes illa non est distinctio, impenes debita reverentiae vel honoris latriae, sicut visum est supra. Potest tamen dici, secundum iam dicta quod aliter distinguuntur, ut dicatur quod in primo praecepto praecipitur latria quantum ad adorationem, in secundo quantum ad laudem, in tertio quantum ad gratiarum actionem. Et hoc est quia primum praeceptum respicit rationem dignitatis excellentis, respectu cuius dicitur adorabo; in secundo autem praecipitur assumptio nominis Dei directa, haec autem est cum laude; in tertio, quod est de requie in sabbato, praecipitur sanctificatio sive vacatio Deo, et sic gratiarum actio ratione donorum acceptorum a Spiritu Sancto.

2. Ad secundum dicendum, quod aer et ignis ibi comprehenduntur sub caelo, quia caelum vocatur omnis natura sursum continens alia. Unde, super Gen., distinguuntur a Sanctis septem caeli, scilicet aereum, Olympicum etc., ita quod aer et ignis ibi vocantur caeli, et sic sumitur in Psalmo 8, cum dicitur: *Volucres caeli*. Natura vero deorsum dicitur terra et aqua, et ita secundum modum Sacrae Scripturae comprehenduntur illa sub caelo, et ideo tria nominat in quibus prohibet fieri similitudines, in quibus omnia comprehendit

CAPUT II.

DE DIFFERENTIA ADORATIONIS.

Et hoc dupliciter: absolute et in comparatione.

ARTICULUS I.

De differentia adorationis absolute.

Quantum ad primum sic quaeritur utrum una adoratio vel differenti secundum rem adoratur Deo. Ad quod sic: 1. Psalmus 9: *In ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israel*, Glossa 10: « Deo, cui debetur latria; Domino, cui debetur

* F talis componitur adoratio pro q. c. » L om. * R quod. * R om. * T propter hoc. r 1
 * e; CLRT add. ut: S ergo pro Ideo. » FV appositione. * FR om. r. r. p. r. s om. a. D. * R om. hi CSV.
 * In Urb. * T ergo. » F om. r FL om. » F et. * C om. * S om. * F rationem, * V anjeth.

1 Cl. hic, ad I.
 2 Interlin., in h. l., ap. Lyran.
 3 In Trilin., in Dcuter. 5, 12, ap. Lyran.
 4 His respondetur ad opinionem supra, sub n. 1 illia.
 5 Cf. supra, p. 446b, ad 1. 6 Loc. dt
 7 Damascen., *De fide orthod.*, U, c. 6 (Pù 94. SS3).
 8 Psalm. 8, 8.
 9 Plambardi, in h. l. (PL 191, 615)

* F om. * V nec. * C om., LR non, T ut. * L potentia. * SV differat. * T delev. * S om. » F om. * L auct.
 Fil. * L om. a. F. * T semper adoratur pro o. a. a. » T intelligentiam pro l. o. » LRT add. ut: CF om. ut.
 * F distinctio. » C om. a. r. SV om. meum. * F add. quia. 4 F add. ut. * F om. / F dominum. » C om. * L dt.
 RT interlin. * L om. * V a. * C om. a. a. * F quam. » F om. r F ipsius. * S om. * F quod. S add. utem. * S add. ut.

1 Cf. lib. XII, n. 7 (PL 10, 437 sq.). 3 Glossa ordIn., in h. l. (PL 113, 125).
 2 Cf. supra, p. 444b, in Soluione. 4 Exod. 20, 7.

dulia ». Si ergo dulia et latria dicunt differentiam adorationis secundum rem, ergo differens est adoratio: una, qua adoratur ut Deus; alia, qua adoratur ut Dominus.

2. Item, Psalm. 1: Domine, Deus meus, in te speravi, Glossa 2: « Domine omnium per potentiam, cui debetur dulia; Deus omnium per creationem, cui debetur latria ». Ergo differens est eius adoratio secundum rem: una, qua adoratur ut Deus; alia, qua ut Dominus.

3. Item, dulia dicitur reverentia quae debetur creaturae, latria dicitur reverentia quae debetur aeterno; sed quaedam dicuntur de Deo ab aeterno, quaedam ex tempore, ut Dominus, Creator etc., et debetur ei honor ratione utriusque; ergo debetur ei latria ratione eius quod de ipso dicitur ab aeterno, et dulia ratione eius quod dicitur de ipso ex tempore, quia latria semper respicit quod aeternum est, dulia illud quod temporale est et creatum; ergo differens honor debetur Deo, unus latria, alter dulia.

4. Item, Deus se habet ad creaturas ut Deus et ut Dominus, et est separare has rationes per intellectum, quia, in quantum Deus, creat, in quantum Dominus, gubernat. Si ergo comprehensionem sequitur honor, differens reverentia ei exhibetur in quantum Deus * et in quantum Dominus 4

5. Item, Deus se habet ad creaturam ut Creator et causa et quantum ad hoc videtur ipsius ad creaturam disparitas in natura; item se habet ut Dominus et sic disparitas in conditione, quia talis est domini ad servum. Si ergo alia est ratio disparitatis naturae et conditionis, et hoc comprehenditur, et comprehensionem sequitur honor, ergo alius honor ei debetur in quantum Creator vel causa est in quantum Dominus; ergo ut prius.

6. Item, Malach. 1,6: Si ego Pater, ubi est honor meus? Et si ego Dominus, ubi est timor meus? Ergo vult quod alia reverentia exhibenda sit ei in quantum Pater et in quantum Dominus.

Ad oppositum : a. Rationalis creatura dependet a Deo quantum ad esse, quia " exit ab ipso, et quantum ad perfectionem esse et quantum ad conservationem esse, et ratione istorum debet Creatori suo honorem, qui dicitur latria. Si ergo secundum omnes istas condiciones Deo debetur" latria, ergo Deo, in quantum est Dominus,

b. Item, latria dicit debitu[m] immensi honoris, quia dicit debitu[m] honoris ratione summae maiestatis; dulia dicit debitu[m] honoris mensurali, quia ratione alicuius mensurali et finiti; unde nulli tantum debetur Deus, nec homo, nec angelus, nec animal, nec vegetabile, nec inanimatum, nec iners. Item, ergo dulia et latria dicunt differentiam adorationis secundum rem: una, qua adoratur ut Dominus; alia, qua adoratur ut Deus. Ergo differens debetur aliquis gradus inferior honoris, immo supremus, quia non est dicere quod in eo a sit diminutio honoris ratione alicuius; ergo semper, in quantum Deus et Dominus et Creator et huiusmodi, debetur ei una differentia honoris, quae est latria.

d. Item, Augustinus', in libro De vera religione3, dicit quod vera religione/ colitur Deus ut principium universalitatis et Dominus. Et vera religione ' dicitur per oppositum ad idololatram. Ergo, cum latria sit ille honor qui opponitur idololatriae, ergo latria ei debetur in quantum est Deus et Dominus, et sic quantum ad omnia semper una adoratione adoratur.

Solutio: 1. Dicendum, sicut dictum est supra, secundum Augustinum4, super illud Matth. 4,10: Dominum Deum tuum adorabis etc.: Servitus duobus modis ac diversa ' significatione solet appellari. Dicitur enim latria, dicitur et dulia; sed dulia intelligitur servitium communis, hoc est sive Deo sive homini sive cuilibet rerum naturae exhibitae, a qua etiam servitus, id est graece nomen accipit; latria autem appellatur servitus illa quae sola divinitatis cultui debita' nec ulli est participanda ° creaturae: unde idololatriae nuncupantur.

Notandum ergo quod significatio duliae pluribus modis accipitur. Uno modo dicitur" communiter ad quemcumque honorem debitum, vel Deo vel creaturae, et sic accipit Augustinus dulia[m] in praedicta auctoritate. Secundo modo dicitur proprie, et sic dulia est cultus vel honor qui exhibetur creaturae. Tertio modo dicitur dulia antonomastice, haec est dulia dignior, quae est

per dulia: Glossa ', super Psalmum 2: Adorate illam pedum eius, dicens: « Caro Christi sine pietate a Verbo Del assumpta adoratur a non illa adoratione quae latria est, quae soli Vitori debetur, sed illa quae dulia dignior est», iuxta modo dicitur dulia secundum analogiam, sic dicitur nomine extenso, et sic dulia est

potentia debita soli Deo; tamen ratione illius pullatis in cuius participatione est creatura, et intelligitur illud: «Deo, cui debetur latria; p[er] p[er]nino, cui * debetur dulia ».

putidum ergo quod multipliciter exponitur jji Glossa. Primo modo sic: « Deo, cui detyur latria», id est, honor incommunicabilis', de admodum Dei substantia et natura est in- mnicabilis creaturae; « Domino, cui debetur dulia», id est, honor communicabilis. Dominium communicatur creaturae eo modo quo dicitur quod Deus potens est et facit creaturam potentem; sapiens est, et facit creaturam d sapientem ; bonus est, et facit creaturam bonam, ita quod participat eius bonitatem. Et' secundum haec debetur ei honor qui descendit in communionem, scilicet ratione dignitatum in quarum participatione dicimus esse creaturam, et iste honor nominatur/ nomine communi, quod est dulia, propter communionem; ratione vero dignitatis, in cuius participatione non est, honor singularis et dicitur latria. Et sic intelligitur illud « Deo, cui debetur latria; Domino, cui debetur dulia», quia 'Dominus' connotat effectum creaturae4. — Seundo modo exponitur illud, sumendo dulia[m] proprie et antonomastice, quia in Christo est natura increata; scilicet deitas, et natura creata,

scilicet humanitas. Et quantum ad naturam creatam Dominus est; secundum vero' naturam increatam Deus est et Creator, quae natura deitas dicitur. Quia ergo latria proprie debetur Creatori et soli, et dulia proprie creaturae ideo Deo debetur latria, Domino dulia.

2. Quod ergo obicitur quod 'differens honor debetur Deo', dicendum' quod non, sed differens est debitu[m] honoris ex parte creaturae ad Deum, et penes illa duo debita s[unt] latria et dulia; sed" quantum ad illum qui honoratur, idem est et unus honor, non differens. Et hoc est quia, quocumque modo adoretur Deus, vel ° ut in se consideratus vel ut causa vel ratione dignitatis impartibilis vel partibilis semper est adoratio ratione eiusdem dignitatis, scilicet' maiestatis; unde semper eadem dignitas, scilicet maiestas, adoratur; et etiam haec omnia sunt una dignitas in Deo, quae adoratur, licet differenter, in quantum sic vel sic.

3. Ad tertium quod dicitur quod 'quaedam dicuntur de Deo ex tempore, quaedam ab aeterno', dicendum quod haec omnia sunt unum sive' una dignitas in Deo, et ideo non faciunt differentiam honoris ex parte Dei, sed faciunt differentiam debiti ex parte creaturae.

4-6. Ad quartum similiter dicendum quod 'Deus creat, Deus regit' hoc facit differentiam debiti ex parte creaturae, quia aliud accipit creatura ab eo quia creat, aliud, quia regit, et ideo 'differens est debitu[m], unus tamen honor ratione horum, quia una dignitas; honor autem numeratur per dignitatem qui exhibetur. — Et per hoc patet responsio ad cuncta '.

Articulus II.

De differentia adorationis in comparatione.

Consequenter quaeritur de differentia adorationis divinae in comparatione quantum ad aequalitatem, an scilicet aequali adoratione adoratur Deus in quantum Deus et in quantum Dominus et huiusmodi.

Ad quod sic: a. Dionysius, in libro De divinis nominibus3, loquens de dominio Dei, dicit quod « dominium est omnium bonorum plenissima perfectio et immutabilis firmitas ». Ergo dominium

dictat honorem in infinitum Domino exhibendum; ergo aequali honore adoratur in quantum Deus et Dominus.

b. Item, Dominus dicitur de Deo extempore; sed ex actu temporali non accrescit Deo honor nec minoratur; ergo aequalis honor ei debetur in quantum Deus et Dominus et non minor nec maior.

c. Item, creatio est commendatio potentiae infinitae, quia dicit exitum de non-esse in esse;

* S om. * L add. quali: V qua pro eoa. * C om. creaturae... debetur; F om. reverentia. * V oui. * R om. / C om. ita. dicitur. * V om. a. c. * Ita FS (correcti), alii Deo. * I V om. * C add. non. * I L om. ** Ve/. - V debeat. * LR regnum. * T om. * T oca. * S add. non. * R om. * I F om. a. c. v. r. S om. dicit. * T in emanatitate. * F religio. * V om. * S om. * I V om. * C om. duobus... virtus. * T est de illa. * RT participandi. * V om.

* F idd. de qua loquitur. * F om. * C o m m u n i c a b i l i s . * F om. * F om. * V om. * F om. * LT iaertare. quod F « a. 11 puMum uro ad pro a. ». * V add. et. * FRT add. est. * L sumuntur, quod F con. * LT sdheet. * T o.; * S o. * R uideretur. * Ita SV, alii im participabilis pro i. v. p.; LT quia pro semper * F om. * S om.; R om. nt! * T hsi * S tamen. * V o m n i a . * F om. i. q. d. * R om. * R om.; F om. n e t . . . m i n o r * S a c t i o .

* Psalm. 7, 1. 2 Lombardi, in h. l. (PL 191, 111). 4 Cf. Quaest. in Heptat., I, q. 61 (PL 34, 564); supra, 3 Cap. 1 (PL 34, 121 sq.). | num. 288, in Solutione.

* Lombardi, in h. l. (PL 191, 895); cf. supra, p. 442, rola 1. Circa verba citata vid. S. Bonav., III Sent., d. 9, 11, q. 2, p. 200, nota 4.

2 Psalm. 98, 5. 3 Cap. 12, § 2 (PG 3, 4 CL Alex. Hal., Summa theol., 1, num. 373, od 1, et num. 375, sub Respondeo.

sed potentiae infinitae debetur honor infinitus; ergo ratione creationis debetur honor infinitus; ergo ratione domini, quia ex quo Creator, et Dominus.

d. Item, in hoc quod est 'Dominus' intelligitur Deus, cum dicitur de Deo; ergo non minor honor, sed aequalis debetur Domino et Deo.

Ad oppositum: I. Potentia in Deo est infinita, actus autem finitus; honor autem debetur Deo ratione actus et ratione potentiae. Si ergo actus finitus, sicut creatura, ergo et honor, ratione ipsius debitus' finitus est; et, si potentia infinita, ergo honor ratione potentiae infinitus; ergo non aequalis honor debetur Deo ratione actus et potentiae suae.

2. Item, bonitas divina est infinita, tamen beneficia eius in creatura sunt finita; et/ ratione utriusque debetur honor, et ex uno dulia, scilicet ex beneficentia, ex alio e latria; ergo inaequalitas honoris.

3. Item, esse divinum consideratur ut in se, consideratur et ut in creatura; unde secundum hoc dicitur Trismegistu si quod «Deus est sphaera intelligibilis, cuius centrum est ubique, circumferentia nusquam». Divinum esse consideratum in se dicitur circumferentia quae nusquam est, quia infinita et nullo modo habet finem; in quantum vero comparatur ad creaturam, dicitur centrum metaphorice. Quae est ergo comparatio centri ad circumferentiam, eadem est divini esse ad semetipsum consideratum sic et sic; sed comparatio centri ad circumferentiam est sicut finiti ad infinitum; ergo divinum esse, ut in se consideratum est infinitum, consideratum vero in creatura est finitus; ergo, si ratione utriusque debetur ei honor, debetur ei honor finitus et infinitus, et ita inaequalis.

Solutio: Dicendum quod aequalis honor semper Deo debetur ex parte dignitatis, quia semper eadem est dignitas, ratione cuius adoratur; non tamen semper aequale est debitum, quia iuxta sententiam Evangelii, Matth. 25,15, cui plus committitur, plus debet: unde uni dedit Dominus duo talenta, alii quinque, et plus debebat cui commiserat quinque quam cui unum erat commissum. Et sic ex parte commissi sive accepti non est aequale debitum, tamen aequalis honor,

quia honor^o respondet dignitati, et eadem dignitas est qua accipio hoc et illud.

[Ad oblecta]: 1. Ad primam rationem i, contrarium dicendum quod sicut in sole dupl^a est actio, scilicet actio qua agit et actio efficit, et prima dicitur lucere, secunda illa[^] nare, sic in Deo est actio qua agit Deus, et idem quod sua essentia; et est actio quam facit in creatura. Actio ergo qua agit est Infinita et immutabilis' sicut sua essentia, licet <,' quam efficit sit finita, quia creaturae sunt finita/ honor autem semper impenditur ratione acti, quo agit, et ideo honor infinitus debetur ei ratione actus⁴ et ratione potentiae.

2. Ad secundum' dicendum quod, licet beneficia Dei finita sint, tamen dantur a bonitati infinita; unde beneficium minimum quod Deus, datur ex infinita bonitate. Debitum aut honoris ratione beneficii consequitur illud t^t quanto datur, sicut patet in Luc. 21,2 de vetula, quae non posuit in gazophilacium nisi duo munda, et tamen habuit maiorem remunerationem quas qui plus posuerunt, quia ex maiori affectu dedit; et sic est hic, et ideo honor infinitus debetur ratione beneficii Dei, quia ex infinita bonitate datur.

3. Ad tertium dicendum quod, secundus Dionysius², duplex est cognitio de Deo. Una est/ modo infinito per privationem aliarum creaturarum; unde Psalmus³: *Posuit tenebras latibulum suum*. Et est cognitio de Deo per positionem modo finito h, sicut cognitio de Deo quod est potens et quod' bonus et quod sapiens t^t quod ubique et quod causa est et huiusmodi, sed tamen haec omnia unum et infinita sunt. Dicendum ergo quod divina substantia, secundum quod causa est, finiens est, sed non finita, quia finit creaturam, quia est causa contentiu eius et conservans; unde Deus est A et fi, principium et finis\ sed non finitur ab ea. Unde, prout comparatur causa prima ad creaturam, non linitur per eam sed finit eam; et ideo semper est dignitas infinita, ratione cuius debetur honor/et ideo infinitus honor. Dicitur autem esse ut centrum prout consideratur in creatura, non quia finiatur in ea, sed quia ut in atomo et' ut minima apparet esse bonitas divina considerata in creatura respectu eius quod in ipso consideratur.

DISTINCTIO II.

294

DE ADORATIONE CHRISTI.

¶Kjmost haec quaeritur de adoratione Christi'.

quaeritur utrum eadem adoratione adoretur Christus secundum divinitatem et humanitatem.

Ad quod sic: 1. Christus est Deus et homo; iijj ratione qua est Deus dignus est honore de-^oito Creatori; in quantum vero est homo, dignus est honore debito creaturae ergo, cum juratio debita Creatori sit latria, et debita creature sit dulia, Christus adorandus est dulia et Utria; sed eae adorationes differunt; ergo differenti adoratione adorandus est Christus.

Ad oppositum: a. Hieronymus²: «Non seorsum Verbum Christi adorandum est». Seorjijn dicit ab humanitate; ergo una adoratione adoratur in quantum Deus et in quantum homo.

¶. Secundo iuxta hoc quaeritur an debeatur maior veneratio Filio Dei' incarnato quam ante tucarnationem.

Hoc enim videtur per Philosophum³, quia plura bona sunt paucioribus bonis magis eligenda. Ergo plura venerabilia paucioribus sunt agis veneranda; igitur/, cum plura venerabilia sint in Filio incarnato, scilicet divinitas et humanitas et persona, quam in non-incarnato, relinquitur quod amplior debetur veneratio incarnato.

Solutio: Dicendum quod in Christo est dignitas personae et diversitas naturarum, quia persona est in duabus naturis. Respicendo ergo dignitatem personae, sic una debetur Christo adoratio, quia ipse est una persona, et una est dignitas, ratione cuius fit adoratio, scilicet una dignitas personalis, et haec adoratio est latria. Et hoc est quod dicit Ioannes Damascenus, III *Sententiarum*, 9 dist.4: «Timeo carbonem tangere propter ligno copulatum ignem; adoro Christi naturam propter Dei mei simul utramque propter carni unitam deitatem. Non enim

quartam appono personam in Trinitate, sed confiteor personam unam Verbi et carnis eius». Iis verbis insinuari videtur' Christi humanitatem cum Verbo una adoratione esse adorandam, attendendo unitatem personae. Respicendo autem diversitatem naturarum est differens adoratio, quia ibi est natura divina, quae adoranda est latria; ibi etiam est humanitas: ex qua parte distinguendum est, quia ipsa humanitas considerari secundum se potest, in quantum est quaedam creatura tam sancta, tam pulchra, vel prout est^o divinitati coniuncta. Si consideretur secundum se, dicendum quod ei debetur adoratio quae est dulia dignior, et secundum hoc super illud⁵: *Adorate scabellum pedum eius*, dicit Glossa⁶: «Caro Christi sine impietate a Verbo Dei assumpta adoratur a nobis; non illa, dico, adoratione quae latria est, quae soli Creatori debetur, sed illa quae dulia dignior est». Si autem consideratur prout est divinitati unita, secundum hoc fuerunt circa hoc opiniones⁷, quia quidam dixerunt quod debetur ei dulia hoc modo, sed dignissima. Alii autem dixerunt quod debetur ei latria, secundum Augustinum⁸, qui' super illud⁹: *Non turbetur cor vestrum* etc. ita' dicit: «Ego Dominicam carnem, immo perfectam in Christo humanitatem, ideo adoro quod a divinitate suscepta et deitati unita est, ut non alium et alium, sed unum eundemque Deum et hominem Filium Dei esse confitear'. Denique si hominem separaveris a Deo, illi nunquam credo vel servio». Et loquitur de adoratione' quae est latria.

Ad quod intelligendum notandum est quod latria dicitur tripliciter'. Uno modo dicitur proprie, scilicet cultus qui Deo debetur soli, sive

• V on. ratione... ratione. • F add. Interi, qol. • T add. it. A F om. actus... ratione. • F add. Interi, actui. /C IW M S creata pro creatura. • T alla. • F om. • SV om. • L secundum rationem pro s. r.: R scilicet. T cum pro II. I U S, alii om. ff. v. a. ■ T om. • F om. • F om., V Deut S debetur pro debet. F LR Inequale
• F om. q. h. • L am. • F Incommutabilis. • S om. quo... actus. • T secundum
• m... per • Ita SV, all in finitio. I V om. • V add. Deus. • V est.

i Uber 24 philosophorum, n. 2 (edit. Cl. Baumker, in *Festgabe zum 70. Geburtstag G. von Hertling*, Freiburg i. B. 1913, p. 31); d. Alex. Hal., *Summa theol.*, I, p. 18, nota 6.

2 *De myst. theol.*, c. 1, § 2 (PG 3, 999).

3 Psalm. 17, 11.

4 Apoc. 1, 8.

• Tret; L om. est. • V (corr.) creatori. • LR ad humanitatem pro s. a. • F om. e. i. c.; LRT om. est. • L om. • V aede
• m. atli • S om. • T om. • T ex. • S om. • L om. • F est. • V om. • L om. • L om. • C om.
• CUIT continet; V om. esse. • S om. e. l. d. s. • LR multipliciter.

*Cf. Lombard., III *Sent.*, d. 9, c. un. (p. 591 sqq.);
Odo Rigaid., III *Sent.*, d. 9 (fol. 376b-377a); S. Bonav.,
d. 9, a. 1, q. Isqq. (III, 199sqq.).

1 Cf. in *letem.*, III, c. 17 (PL 24, 787).

*Topkor., III, c. 2 (1, 199).

**Dtfile orthodox.*, III, c. 8 (PQ 94, 1014); cf. Lombard.,

Oct. cit. (p. 592).

6 Lombardi, in h. 1. (PL 191, 895); cl. supra, p. 449,
nota 1

1 Cf. Gull. Altisslod., *Summa*, III, tr. 8, c. 4, q. 4
(fol. 187d).

8 *Sermo* 240, n. 5 (PL 39,2200); ap. Lombard., loc. cit
(p. 592).

9 Ioan. 14, 1.

5 Psalm. 98, 5. I

intelligatur quantum ad dignitatem in cuius participatione non est creatura vel a in cuius est participatione. — Secundo modo dicitur latria stricte, cum scilicet restringitur vocabulum ad servitutum quae debetur Creatori ratione dignitatis, in cuius participatione non est creatura, et sic accipitur latria in Glossa illa: «Deo, cui debetur latria Domino, cui debetur dulia»; in participatione enim dicitur dignitatis, quae designatur hoc nomine 'Deus', secundum quod accipitur naturaliter, et etiam dignitatis, quae designatur hoc nomine 'Creator non est creatura. — Tertio modo dicitur large, non solum servitus quae debetur dignitati divinae, sed etiam creaturae unitae ipsi. In quo sensu dicit Rabanus2: «Caro Christi latria adoranda est sicut Verbum, sed non omni specie latriae, quoniam non adoramus eam omnino prostrati in terra, sicut credamus quod nos creavit de nihilo, ut sacrificemus ei sicut dum est», secundum Philosophum, quando Deo, sed adoramus eam, quoniam per ipsam re- dempti sumus»; et sic dicitur latria nomine extenso. Et sic respiciendo h unitatem personae, una est adoratio; respiciendo diversitatem naturarum, | differens est adoratio: divina enim natura per adoratur latria; humana, in sc considerat semper dulia, quia Sanctum Sanctorum; cor. U derata vero ut divinitati unita, adoranda est latria, extenso nomine latriae.

II. Ad secundum quod quaeritur dicendum, quod maior veneratio potest dici duplici quantitative scilicet, quia in pluribus est ratio: vel qualitative, eo quod maiori infensi veneratio. Secundum primum modum potest Christo incarnato deberi maior veneratio, in pluribus debet venerari. Secundo modo debetur ei maior veneratio, quia illud quod debetur venerationis humanitati, magis debetur ipsi divinitati, quae ipsius humanitatis catijv effectiva totaliter est.

1. Et ideo illud quod obicitur quod 'plura bona sunt magis eligenda paucioribus', intelligentes ratio enim venerationis creaturae, scilicet humanitatis assumptae, magis est in ipsa dirigitate quam in humanitate.

DISTINCTIO 111.

DE ADORATIONE CREATURAE.

& Siffionsequens est quaerere de adoratione creaturae, et hoc ordine:

Primo, de adoratione creaturae rationalis angelicae;
secundo, de adoratione creaturae rationalis humanae;
tertio, de adoratione creaturae irrationalis.

CAPUT I.

DE ADORATIONE CREATURAE ANGELICAE.

Quantum ad primum quaeruntur tria: | an sint angeli" aliquo modo adorandi latria; | An maior vel aequalis veneratio debetur | an angelus Satanae, cum transfiguratur st' in | sanctis angelis post incarnationem Christi' vel | angelum lucis3, dicens se esse Christum, possi- | 2nte; | sine peccato adorari latria.

295

ARTICULUS I.

An maior vel aequalis veneratio debetur sanctis angelis post incarnationem Christi vel ante.

Quantum ad primum obicitur sic: I. 1. Ante hominibus, et non prohibebant se adorari, sed incarnationem Christi angeli adorabantur" ab post incarnationem non permittunt se adorari ab

* R om. + V add. scilicet. S om. S om. R om. q. d. / V quia. + V add. nos. // L inspiciendo. + L qm i-
V id. est. / F potest pro I. p. d. R om. + S debetur: RS Christi pro ipal + V quia. / V est. + L om. CRT q. v.
V quoniam. R om. S om.; SV et pro rel. + S secundo an sint pro a. s. a + F truncaturatur pro t. s + F angelus edere
batur pro a. s. + F prohibebat.

3 Cf. supra, p. 448, nota 2.

1 apud quem tamen non invenitur, cf. S. Bonav., III Sent,

3 Cf. In Eplsf., ad Rom., V, 9, 5 (PL ili, 1482sq.). De d. 9, p. 221, nota 3.
hoc textu, ab aliis etiam Scholasticis Rabano adscripto, ; 3 II Cor. 11, 14.

4 Cf. Gen. 18, 2 et 19,1.

iffine, immo prohibent; unde in Apoc. 22,8 jdt loann: Cecidi, ut adorarem, ante pedes clu{ dixit mihi: vide ne feceris; conser- & tnm tuus sum et fratrum tuorum. Sed, si- joberetur ei aequalis honor qui ante debebatur, (gestat quod non prohiberet sicut nec ante; ergo r? a) tantus honor debetur angelis post incar- jinnonem quantus ante.

2. Hem, Gregorius1: Post incarnationem, quia videntur «humanam naturam super» se allatam, non permittunt se adorari ab homini- et' prius permittebant; ergo etc.

Ad oppositum: a. Ita sunt beati i angeli post ucamationem sicut ante: unde non est eorum lona diminuta vel beatitudo ex incarnatione, sid potius aucta. Si ergo non est subtracta di- rius beatitudinis ex incarnatione, ergo hec veneratio diminuta.

11. Iuxta hoc quaeritur unde fuit hoc quod angelus prohibuit se adorari a loanne, cum ita esset dignus sicut fuerat ante incarnationem.

Si dicatur quod hoc fuit ex humilitate, tunc ridetur quod ante incarnationem debuisset prohibuisse se ab homine adorari, quia tunc fuisset caior eius humilitas, si prius se humiliasset ho- mini quam modo, quia non erat homo ita dignus sicut modo; ergo non fecit propter hoc. Ex quo ridetur quod vellet angelus innuerem quod non tantus debetur ei honor post incarnationem quantus ante.

Solutio: Dicendum quod, quantum est ex parte ipsorum angelorum, aequalis honor debetur maximum bonum provocare.

ARTICULUS II.

290

Utrum angelus licite possit adorari latria.

Secundo quaeritur utrum angelus licite possit adorari latria.

Quod videtur 1. per textum Gen. 18,2, ubi dicitur quod Abraham adoravit angelos, et adoratione quae debetur Trinitati; ergo latria.

2. Item, Iosue 5,14, Iosue adoravit videns angelum, qui dixit: Ego sum princeps exercitus Domini. Ergo ipse adoravit angelum latria; ex iis videtur quod angelus possit adorari latria.

Solutio: Dicendum, quemadmodum dicit Augustinus de fruitione5, quod sola immutabili bonitate est fruendum simpliciter, rationali vero creatura, quae nobiscum potest participare summam bonitatem, est fruendum secundum quid et non simpliciter; item, fruendum in Deo, non in se, secundum quod dicit Apostolus, ad Philemonem, 20: Ego te, frater, fruar in Dorzino: irrationabili vero creatura, quae non potest do- biscum participare summam bonitatem, non est

1 L o. + V nec. + R qualiter: V add. mg. debebatur + T add. ut. + L at, T om. + S Kmu = V ergo. + T =
+ F: L om. hoc. + V om. + S om. + T instrueret. + F om. + L om. / Iu SV, Jn add. jkn < I wt R wi.
+ V inclinationem. + F est. + V prohibuit: L idolo pro idolo + S revocationem. + S add. Domini
+ SV poterit. + I preceptor. + V nobis. + T add. est: F (corr.) quia pro item

1 Cf. In Evang., I, hom. 8, n. 2 (PL 176, 1105).
1 Cl. Luc. I, 31.

3 Locum non invenimus. 4 Ct. Gee. IS, Isq
1 5 Cf. De doctr. christ., I, c. 33, a. 37 (PL 34, 331)

(ruendum nee4 simpliciter nee secundum quid. Eodem modo dicendum * tamen non per omnia, quod latria simpliciter debetur Deo, latria vero secundum quid debetur humanae naturae in Deo, hoc est non de se, sed ratione divinitatis cui est unita; latria vero nec simpliciter nec secundum quid debetur purae creaturae, quia latria est servitus debita Creatori.

(Ad oblecta): 1. Ad illud quod primof obicitur de Abraham, Gen. 18,2, quod videtur angelos adorasse latria, est responsio in Glossa¹, quod « Abraham intelligens divinitatem in unitate adorabat et dispensationi angelicae in forma visibili ministrabat ». Ex hoc igitur apparet quod duo intelligebat Abraham in apparitione illorum virorum. Intelligebat enim creaturam angelicam in forma humana; intelligebat etiam Trinitatem,

ideo et duplex actus sequebatur in Abraham, scilicet * adoratio, quae consequebatur intellecti² Trinitatis, et ministerium, quod consequebatur ad intellectum naturae angelicae apparentis humana natura. Ex quo patet quod adoratio latriae in Abraham non exhibebatur⁴ angelo.

2. Ad illud quod quaeritur de losue, dicitur, dum quod losue¹ intelligebat in angelo ipsum Deum, in cuius persona apparebat angelus, et illum adorabat. Unde dicit super illum locum Adamantius²: « Adoravit, non solum quia ex Deo est, sed quia Deus est; non enim adorasse nisi Deum cognovisset. Quis enim est princeps militiae nisi Christus? » Ex quo relinquitur quod intelligebat in angelo Christum, cum dixit, los. 5,14: *Ego sum princeps exercitus Domini.* Et sic patet solutio huius quaestionis.

297

ARTICULUS III.

Utrum angelus Satanae, cum transfiguratur se in angelum lucis, dicens se esse Christum, possit sine peccato adorari latria.

Tertio quaeritur de angelo Satanae, cum transfiguratur se in angelum lucis, sicut habetur II Cor. 11,14, et dicit se esse Christum, utrum possit adorari latria sine peccato.

Quod videtur, I. quia ignorantia facti, adhibita diligentia, excusat, quamvis ignorantia iuris non excuset; ergo, cum iste ignoret quod factum est et adhibeat debitam diligentiam, relinquitur quod non peccat adorando diabolum sicut Christum.

2. Item, si aliquis, credens hostiam consecratam a sacerdote celebrante, quae non esset consecrata, adoraret eam sicut corpus Christi, propter ignorantiam facti excusaretur. Ergo similiter adorans diabolum vice Christi in praedicto casu propter ignorantiam facti excusabitur.

Solutio: 1. Dicendum quod Satanas transfiguratus, apparens in specie Christi, non est adorandus pro Christo simpliciter nec credendus esse Christus, sedm sub conditione. Unde, si adoraret eum simpliciter, peccaret nec ignorantia excusaret eum.

Et assignatur huius triplex ratio³. Prima est, quia " quilibet est praemunitus per Sacram Scripturam quod angelus tenebrarum transfiguratur se in angelum lucis, II Cor. 11,14 et Matth. 24,5: *Multi venient in nomine meo* etc., et ideo tenentur discutere et non statim adorare. — Secunda ratio est p, quia habet remedium orationis, quoniam, si oraret * Deum toto corde ul revelaretur ei veritas, Deus non permetteret eum decipi. In hoc enim r casu intelligitur illud Ioan.

15,16: *Quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis; in nomine meo* scilicet, quod est Iesus, quod interpretatur salus, hoc est *quidquid petieritis* ad salutem, secundum quod exponit B. Augustinus. Patet ergo ex hoc quod qui non orat non adhibet omnem diligentiam quam debet. — Tertia ratio est, quia facillime posset vitare" periculum, apponendo scilicet conditionem hoc modo: Adoro te, si tu es Christus.

2. Ad illud quod obicitur de hostia non consecrata, dicendum quod debet adorari sub conditione, scilicet si forma debita observata sit, et hoc * conditione tacita vel expressa.

* L om. - F add. fatert. licet. * L om. * S om. Anrahm * P om. / L om.; T om. intellectum... consequebatur.
* L exhibetur * T om. d. q. 1 * FLRT add. in. * F docet * R om. * V amat Christum pro e. C. S. - P quod. - F itant.
turatur pro l. r R om. - CLS adoraret * T om. * V add. m. p. non m. * L adorat. ■ Ita SV. all. vltari. - V sic.

1 Ordin., in h. I. (PL 113, 126).

2 Id est Origenes, *In librum Iesu Nave*, hom. 6, n. 3 (PG 12, 855); *Glossa ordin.*, in h. I., ap. Lyran.

3 Cf. Phil. Grevius, *Summa*, III, fol. 187c, ubi sequentia

quasi ad litteram occurrit; Odo Rigaid., III *Sent.*, d. 9, q. 4 (fol. 175d); S. Bonav., III *Sent.*, d. 9, a. 1, q. 6. sub *Respondeo* (III, 212).

< Cf. *In Ioan.*, tract. 102, q. 1 (PL 35, 1896).

CAPUT II.

DE ADORATIONE HOMINIS.

noquam habitum est de adoratione angeli, P quaeritur de adoratione hominis, quia di- secundo, utrum omnes homines aequaliter sint adorandi;

Apostolus: *Honore invicem praevenientes*, tertio, utrum mali sint adorandi; 12, io. quarto, quo modo sancti viri sint adorandi; primo, utrum homo adorandus sit latria; quinto, utrum malus praelatus plus sit adorandus quam bonus subditus.

ARTICULUS I.

298

Utrum homo adorandus sit latria.

[Quantum ad primum obicitur sic: Dicit Ioannes Damascenus quod «honor, qui exhibetur imagini, refertur ad illum cuius est imago; unde dicit* magnus Basilius²: Honor iaaginis ad prototypon pervenit, id est ad exemplar»; est enim prototypon d prima forma sive forma exemplaris, ad quam facta est imago. Cum ergo homo sit expressissima imago Dei, poterit in homine adorari Deus latria, et ita per consequens homo potest adorari latria.

II. Iuxta hoc quaeritur de B. Virgine³. Nam dicit Ioannes Damascenus quod «honor, qui eius est, ad eum, qui de ea est incarnatus, refertur». Ergo ipsa potest adorari latria.

Solutio: I. Ad primum dicendum quod homo non potest adorari latria, tamen potest esse materia adorationis latriae, in quantum est imago ducens ad Deum, cuius est imago, et ideo adoratio duliae debetur ei, secundum quod dicit Ioannes Damascenus, in IV libro⁵: « A principio Deus hominem^ secundum propriam imaginem fecit. Cuius igitur gratia nos ad invicem

adoramus, nisi quod secundum imaginem Dei facti sumus? Ut enim ait magnus in divinis Basilii⁶, honor imaginis ad prototypon pervenit, id est exemplar: prototypon autem est illud quod imago representat ».

II. Ad secundum quod quaeritur de B. Virgine, dicendum quod, quamvis « honor, qui eius est, ad eum qui ex ea est incarnatus », reducatur, non sequitur propter hoc quod honor ille sit latria, sed sequitur quod honor ille refertur ad Christum. Honor tamen ille qui B. Virgini debetur, est cuiusdam praerogativae, scilicet duliae singularis et quasi immediate disponens ad latriam, non tamen est latria. Cum enim adoro Matrem Dei in quantum huiusmodi, non adoro ut causam mei conditricem, et ideo non adoro latria; quia autem adoro ut Matrem Dei, honoro ut Matrem Creatoris, et hoc propter ipsum Creatorem. Unde ratio honoris est ipse honor Creatoris, ipse tamen honor exhibetur creaturae. Ex quo relinquitur quod honor ille est dulia praerogativae singularis disponens ad latriam, et cuius ratio latria est.

ARTICULUS II.

299

Utrum omnes homines aequaliter sint adorandi.

Consequenter quaeritur utrum omnes homines sint aequaliter * adorandi.

Ad quod sic: 1. Damascenus, in IV libro⁷: A principio Deus hominem secundum propriam imaginem fecit. Cuius igitur gratia nos ad invicem

adoramus, nisi quod secundum Dei imaginem facti sumus?» Ex quo obicitur quod, si omnes homines aequaliter ad imaginem Dei facti sunt, ergo omnes homines aequaliter adorandi sunt.

Contra: a. Adoratio est debitum ratione dignitatis excellentis; ergo, si est dignitas aliqua

* L dicit. * F iteat. Pom. 4 R om. pervenit... prototypon... C om.; T om. et... latria. /Rom. * S om. * FS
et matrem Dei pro A. u. m. * Rom. * F om. facti... imaginem.

1 *ft fide orlhod.*, IV, c. 16 (PG 94, 1170).

2 *Di Spiritu Sancto*, c. 18, n. 45 (PG 32, 150).

3 Cf. S. Bonav., III *Sent.*, d. 9, a. 1, q. 3 (III, 205).

< Loc. cit. (PG 94, 1171).

5 Loc. cit. (PG 94, 1170).

6 Cf. supra, nota 2.

7 Loc. cit. (PG 94, 1170); cf. supra, nota 5.

excellens in uno respectu alterius, non aequaliter debetur **eis** adoratio. Vel si dicas quod immo, quia non adorantur nisi ratione eius quod sunt ad imaginem Dei, tunc sequetur ex hoc quod unus non debet alium adorare, quia unus aequalis est alteri quantum ad imaginem.

b. Item, praelatus ratione naturae non debet adorare subditum, quia aequalis est ei quantum ad naturam, similiter habet dignitatem excellentem respectu illius; ergo non debet ipsum adorare ratione dignitatis, immo potius e converso; ergo non aequaliter debetur omnibus adoratio.

Solutio: Dicendum quod omnibus exhibendus est honor pro statu et tempore, quia omnes ad imaginem Dei facti sunt, ut dicit Damascenus¹, et haec est ratio communis quare honor omnibus debet exhiberi loco et tempore. Sed notandum quod in imagine, quae est homo, intelligitur quod est per naturam; intelligitur etiam in ea quod est per gratiam, quae reducit ipsam imaginem in plenam conformitatem Dei,

300

Articulus 111.

Utrum mali homines sint adorandi.

Tertio quaeritur utrum malis hominibus debetur adoratio.

Ad quod sic: 1. Ioannes Damascenus³: « Honorandum est sanctos ut filios et heredes Dei », ut dicit Ioannes Evangelista⁴. Si ergo mali homines non sunt amici nec filii nec heredes Christi, ergo non sunt adorandi.

Ad oppositum: a. Rom. 12,10: *Honore invicem praevenientes*, Glossa⁵: « Id est in qualibet reverentia; aliter non est fraternus amor, nisi mutuis se praeveniant obsequiis ». b. Item, aliquis modop malus forte praeordinatus

301

Articulus IV.

Quo modo sancti viri sint adorandi.

Quarto quaeritur de adoratione sanctorum dulia idem est quod servitus, ut dicit Augustinus⁸; ergo servitute ipsos adoramus.

Ad quod sic: 1. Dulia adoramus sanctos; sed vera religione: « Sancti adorandi sunt propter

* F omibus. * V om. * F sumus. A T hominibus. * F om. quae... gratia; L om. igitur. * F om. quantum... ut: F (corr) aucta pro acta. * L om. * F add. enim. * F add. est. 1 V add. ut: FT imaginem pro imagine. * L om. * F (corr) honoramus pro H. t. * B om. * In B. niti praeveniat; F om. praevenientes... se. * F R est. * F homo. * H. P. 111 om. * B (rp F add. lateri. laus. * F om. * C P R T honorandi.

1 Cf. supra, p. 455, nota 5 et 7.
2 Antiphona 2 ad Laudes Confess. Pontif.
3 De fide orthod., IV, c. 15 (PG 94, 1163).
4 Ioan. 1, 12; Rom. 8, 17
5 Lombardi, in b. l. (PL 191, 1500).

6 Cf. supra, num. 266, ad 3.
7 Enarrat, in Psalm. 118, sermo 24, n. I (PL 37, 1560);
De civit. Dei, XIV, c. 6 (PL 41, 409).
8 Quaest. in Heptat., I, q. 61 (PL 34, 564).
» Cap. 55, n. 108 et 110 (PL 34, 169sq.).

I Bionem, non propter religionem; adoramus caritate, non servitute. Ergo adoratio, quae dicitur servitus, non est servitus. Solutio: Dicendum quod duplex est servitus. Una enim servitus obnoxietatis, et haec debetur

Deo, eo quod est principium nostri esse; est etiam servitus reverentiae, et haec debetur sanctis, quia ipsi sunt nostri ductores vel per doctrinam, sicut praelati, vel per intercessionem vel per administrationem.

Articulus V.

302

Utrum malus praelatus magis sit honorandus quam bonus subditus.

Quinto quaeritur an malus praelatus magis sit honorandus quam bonus subditus vel c contra.

Ad quod sic: a. Rom. 13,7: *Cui honorem, honoratum*. In praelato, qualicumque sit, est maior dignitas quam in aliquo subdito; ergo maior veneratio debetur malo praelato quam bono subdito. Contra: 1. Maior est dignitas imaginis in bono subdito quam in malo praelato; sed dignitas imaginis ratio est quare nos ad invicem adoramus; ut dicit Damascenus¹; ergo maior veneratio debetur bono subdito quam malo praelato.

Solutio: Dicendum quod malus praelatus, in quantum praelatus, magis debet honorari quam bonus subditus, quia magis est in participatione debiti honoris, quia est honor gratuitus debitus ex necessitate et est honor gratuitus non debitus ex necessitate. Primus honor debetur praelato in quantum praelatus, quia, in quantum huiusmodi, vice Christi est unde Rom. 13,4 dicit Apostolus de ipso praelato quod *Dei minister est*. Honor autem gratuitus non debitus ex necessitate, debetur bono subdito, et ideo magis tenetur ad honorem maiorem praelati in quantum praelatus est.

CAPUT 111.

DE ADORATIONE CREATURAE IRRATIONALIS.

Post haec inquirendum est de adoratione quae debetur irrationabili creaturae, quae est vestigium Dei, et maxime de adoratione quae debetur cruci Christi².

Primo, an maior veneratio debetur cruci Christi quam homini; secundo, an possit Deus adorari latria in vestigio sicut in imagine.

ARTICULUS I.

An maior veneratio debeat cruci Christi quam homini.

Quantum ad primum sic obicitur: 1. Exod. 20,4 prohibetur quod non fiat sculptile neque alla similitudo. Si ergo figuramus Deum in cruce, contra praeceptum facimus; non est ergo crux magis adoranda quam rationalis creatura. 2. Item, adoratio sive veneratio respicit dignitatem; sed maioris est dignitatis rationalis creatura, quae est homo, quam ipsa crux, quia homo id imaginem Dei factus est et creatus est ad beatitudinem et ut sit particeps divinae veritatis et bonitatis per cognitionem et amorem;

crux autem non ita, cum sit irrationalis creatura; ergo maior veneratio debetur homini quam cruci.

Contra: a. Crux a maximis adoratur, etiam Petrus, qui iam beatus est, crucem adoraret non tamen hominem; ergo maior veneratio debetur cruci quam homini.

Solutio: Dicendum quod est dignitas realis, quae debetur rei; et est dignitas imaginis, et haec non est ex parte imaginis, sed ex parte rei quam imaginatur. Unde Damascenus⁵: « Honor

* Som. * F om. non est... duplex. * V doctores. * L adorandus. * T condignitas. * R SV, 111 om. * L om.; T oe. 41- ita... (restitu). * T (corn) vicem Christi gerit pro v. C. d. < SV om. * F (corr) » ut 1 T adoramus. * U SV. » Mt obo. * Vob. * Lom. * V C om. * F om. * V adoravit. * C om. realis... dignitas. * FL imaginatur. T imaginatur.

1 De fide orthod., IV, c. 16 (PG 94, 1170).

2 Cf. S. Bonav., III Sent., d. 9, a. I, q. 4 (III, 207).

3 De fide orthod., IV, c. 16 (PG 91, H70); d. supra. num. 298, sub I.

imaginis ad prototypon, id est exemplar, referitur». Sed nolandum quod est imago per participationem, et haec este rationalis creatura; et est imago ut signum, scilicet alicuius beneficii Dei sicut humanationis eius et passionis et huiusmodi. Ubi ergo est imago ut signum, totus honor refertur ad prototypon, id est exemplar. Unde dicit Damascenus¹ de cruce quod adorando crucem, adoramus passionem Christi sive Christum passum, sub iis verbis: « Adoramus typum pretiosae crucis; et si ex alia materia est facta, non materiam adorantes, absit, sed typum ut Christid symbolum, id est notam. Dixit enim discipulis²: *Tunc apparebit signum Filii hominis in caelo* ». Sed ubi est imago per participationem, ut homo³, est adoratio duliae, et ita non est haec adoratio crucis maior nisi quia refertur ad signatum⁴; dulia autem debetur homini, eo quod est in participatione divinae dignitatis, sicut potentiae vel sapientiae vel bonitatis, quod non convenit cruci. Ille ergo maior honor qui exhibetur cruci refertur ad rem significatam cuius est signum, non ad ipsam crucem in se.

[Ad oblecta]: I. Ad illud quod obicitur: *Non facies tibi sculptile*, dicendum, secundum Damascenum³, quod, antequam Deus esset humanatus, facere imaginem Deo erat impietatis, quia secundum divinam naturam non est figurabilis; sed, postquam visibilis⁴ et sensibilis factus est per assumptionem carnis, non est hoc⁵ impietatis, sed potius pietatis est ipsum figurare, et hoc propter doctrinam et instructionem nostram et propter recordationem passionis Christi, ut praesens sit nostrae memoriae, et per hoc⁶

Instruimur et allicimur ad bonum. Hac etiam causa fiunt imagines Sanctorum. Unde Dicitur⁴ scenus⁴ dicit: « Invisibilis et incorporel et m. circumscriptibilis et infigurabilis Dei quis potest facere Imaginem? Insuper Igitur summae et impietatis figurare quod divinum est. Hinc Veteri Testamento non erat assuetus imago usus. Quia vero Deus propter viscera misericordiae suae secundum veritatem factus est propter nostram salutem, non ut Abrahae vit⁵ est in specie hominis, non ut Prophetis, sed eundem substantiam factus est homo et perit, bulavit terram et cum hominibus conversatus est, miracula fecit, passus est, crucifixus est, surrexit, assumptus est, et omnia secundum ritatem facta sunt et visa sunt ab hominibus; scripta quidem sunt ad memoriam et doctrinam nostram. Quia autem non omnes noscunt litteras nec lectioni vacant, Patres excogitaverunt velat quosdam triumphos in imaginibus describere ad velocem memoriam. Quapropter multoties nos secundum mentem habentes Domini passiones, imaginem Christi crucifixionis videntes et saltaris passionis in memoriam venientes, procedentes adoramus, non materiam, sed imaginatum. Similiter et Dei Genitricis imaginis non materiam, sed figuram adoramus: honor enim qui est ad ipsam, ad ipsum, qui ex ipsa est incarnatus, reducitur. Similiter autem¹ et Sanctorum certamina, erigentia nos ad fortitudinem et imitationem et zelum virtutis eorum et gloriam Dei, sicut diximus: etenim⁹ imaginis honor ad prototypiam, id est exemplar, pervenit». — Et per hoc solvuntur omnia obiecta.

304

Articulus 11.

Utrum Deus possit adorari latria in vestigio sicut in imagine.

Secundo quaeritur utrum Deus possit adorari latria in vestigio sicut in imagine.

1. Quia si sic, cum in omni creatura sit vestigium Dei, erit adorandus latria in omni creatura, ut in lapide. Quod autem ita sit, patet, quia Gen. 28,18 dicitur de Iacob, quod surgens mane, tulit lapidem, quem supposuerat capiti, et erexit in titulum, fundens oleum desuper. Cum ergo latria consistat in sacrificii oblatione, ipsum autem

oleum obtulit pro sacrificio, ergo ipse exhibuit latriam lapidi.

2. Item, cum Deus sit ubique praesentialiter, potentialiter, essentialiter, ergo potest in omni re adorari; ergo secundum hunc modum potest cui libet creaturae exhiberi latria.

Solutio: Cum quaeritur an Deus adorandus sit in vestigio, dicendum quod non, nisi in quantum vestigium efficitur signum per institutionem, quemadmodum tabernaculum, et lapis, quo

erat signum et figura ipsius Christi, secundum hoc signatum^o adoratur latria. Si consideratur ipsum^b vestigium in se, non esse materia latriae vestigium enim¹ non Mediate ducit in Deum quemadmodum imago. Vestigium enim determinatur in creatura irrationali secundum unitatem, veritatem, bonitatem, et referuntur ad imaginem², quae in creatura non determinatur secundum memoriam, indigentiam et voluntatem^d, quae quidem immediate referuntur ad Trinitatem². Quia ergo illud colam quod immediate ducit in Deum potest esse latria, vestigium autem non ducit in Deum immediate, patet quod non potest esse latria in quantum huiusmodi, sed imago; est etiam quod Deus potest adorari in imago, non in vestigio in quantum est res.

[Ad oblecta]: I. Ad illud vero quod obicitur de Iacob, dicendum quod ipse¹ non impendit

honorem lapidi, sed signato per lapidem, quod erat Christus

2. Ad ultimum dicendum quod, quamvis Deus sit in omni creatura, prout dicitur, praesentialiter, potentialiter, essentialiter, non tamen, sicut dicit B. Augustinus, *Ad Dardanum* omnem creaturam inhabitat: solum enim habitat in illis³ in quibus est per gratiam, qui scilicet sunt templum eius, sicut dicit Apostolus⁵. *Templum Dei sanctum est, quod estis vos*. Templum autem solum dicitur creatura rationalis, in qua Deus inhabitat per gratiam et cognitionem et amorem. Quia ergo creatura irrationalis non est possibilis ut sit templum, nec erit in ea adoratio prout res est, nisi secundum quod est signum, sicut dictum est Reliqua quae pertinent ad istare materiam inveniuntur in Quaestione de latria. quando de virtutibus inquiretur Et sic patet responsio.

TITULUS 11.

DE SECUNDO PRAECEPTO.

DISTINCTIO I.

DE SECUNDO PRAECEPTO GENERALITER.

ostquam quaesitum¹ est de primo mandato Decalogi, consequenter inquirendum est de secundo, quod est: *Non assumes nomen Dei tui in vanum*. Et circa hoc quaeretur:

Primo, generaliter;

secundo, specialiter.

Generaliter duo quaeruntur:

Primo, de expositione huius praeepti;

secundo, de continentia eius et intentione.

CAPUT I.

DE EXPOSITIONE HUIUS PRAECEPTI.

Quantum ad primum quaeritur de expositione huius mandati, quae assignatur tribus modis secundum tres expositiones quae ponuntur in Eiod. 20 et Deuter. 5. Una enim expositio est

quae ponitur Exod. 20,7: *Non assantes* etc.: « Christum putando tantum creaturam⁸ »; et Deuter. 5,119: « Non aestimes creaturam esse Filium Dei ». — Secunda expositio est quae ponitur

¹ C om. ² L om. ³ L om. ⁴ S add. ut. ⁵ P (corr.) tbi pro u. h.: V Ideo pro est. ⁶ I S signum. ⁷ S om. secundum... 1123-1124
* C on. ¹ R add. et. ² S om. ³ R om.: C om. substantiam. ⁴ SV mentes. ⁵ Ita SV, alii memoriam. ⁶ S deler. ~F
* R est enim. ¹ V et pro l. e. ² V om. ³ R del. ⁴ SV om. ⁵ S add. mg. latria. ⁶ F in signum et pro s. p.

¹ *Dt fide orthod.*, IV, c. II (PG 94, 1131).
2 *Matth.* 24, 30.

³ Loc. cit., c. 16 (PG 94, 1171).
⁴ Loc. cit. (PG 94, 1171 sq.)

*LT ¹ *... ..* ² L om. ³ L om. ⁴ L om. i. e. r. ⁵ C om. / C om. ⁶ F oa. e. / L L ⁷ F larroaettr ⁸ CR tojs-
10m ⁹ R peccati. ¹ SV add. in.

¹ Cl. Alex. Hal., *Summa theol.*, II, p. 45b, sub *Respon-*
dendum; p. 46b, ad 1; p. 410a, sub *Respondeo, ad I.*

² Cl. Alex. Hal., loc. cit., I, p. 608b, sub *Respondeo*;
II, p. 362a, in *Solutione, ad 1*; p. 409b, ad 3; p. 410b,
a/2-3, p. 413b, ad 1; p. 415a, sub *Respondeo.*

³ Cl. *Glossa ordin.*, in Gcn. 28, 18 (PL 113, 155).

⁴ *Epist.* 187, c. 12, n. 35 (PL 33, 845).

⁵ I Cor. 3, 17.

⁶ Cf. hic in *Solutione.*
⁷ In *Summa theol.* deest.

⁸ *Interim.*, in h. L., ap. Lyran.; cL supra, p. 436. nota X
⁹ *Ordin.*, in h. 1. (PL 113, 458).